РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

DEVELOPMENT OF TEACHERS' HEALTH CULTURE IN THE CONTEXT OF EDUCATION REFORM

У статті розглянуто проблему розвитку культури здоров'я педагогів на сучасному етапі реформування освіти. Актуальність теми зумовлена модернізацією освітньої галузі в Україні, зміною вимог до професійної діяльності педагогів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища, особливістю якого є комплексний розвиток особистості учнів, досягнення ними високого рівня освіченості й культури зі збереженням і зміцненням їхнього здоров'я, формування почуття відповідальності за нього. Метою дослідження є визначення актуальності розвитку культури здоров'я педагогів в умовах реформування освіти. Запропоновані шляхи підготовки педагогів до здійснення діяльності, спрямованої на вирішення проблем здоров'я дітей і підлітків в умовах освітнього процесу з позицій розвитку ресурсів здоров'я й життєвих стратегій у контексті якості життя.

Означено багатогранність поняття «здоров'я людини», визначено підходи до розуміння змісту здоров'я та його характеристики: нормоцентричні (здоров'я – нормальна діяльність організму), адаптаційні (здоров'я – складний багатовимірний феномен, що відображає різні аспекти людського буття, його взаємозв'язок із навколишнім світом), аксіоцентричні (здоров'я – основа творчого, духовного розвитку особистості). Розкрито сутність поняття «культура здоров'я», що розглядається як необхідна умова саморозвитку, самовдосконалення та самооздоровлення всіх учасників освітнього процесу.

Акцентовано увагу на важливості розвитку культури здоров'я педагогів в умовах реформування освіти, окресленні шляхів підготовки педагогів до здійснення діяльності, спрямованої на вирішення проблем здоров'язбереження. Визначено основні компоненти розвитку культури здоров'я педагога: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний, компонент особистісних якостей. З'ясовано, що розвиток культури здоров'я педагогів відбувається в тісному взаємозв'язку з розвитком їхньої професійної компетентності.

Ключові слова: здоров'я, культура здоров'я, здоровий спосіб життя, професійна компетентність, післядипломна освіта.

The article considers the problem of developing the culture of health of teachers at the present stage of education reform. The urgency of the topic is due to the modernization of education in Ukraine, changing requirements for professional activities of teachers in a healthy educational environment, which features a comprehensive development of students' personalities, achieving a high level of education and culture with maintaining and strengthening their health, forming a sense of responsibility for him.

The purpose of the study is to determine the relevance of the development of health culture of teachers in terms of educational reform, proposed ways to prepare teachers to implement activities aimed at solving the health problems of children and adolescents in the educational process from the standpoint of health resources and life strategies in the context of quality of life.

The versatility of the concept of "human health" is defined, approaches to understanding the content of health and its characteristics are normocentric (health – normal body activity), adaptive (health – a complex multidimensional phenomenon that reflects various aspects of human existence, its relationship with the outside world), axiocentric (health – the basis of creative, spiritual development of the individual). The essence of the concept of "health culture" is revealed, which is considered as a necessary condition for self-development, self-improvement and self-healing of all participants in the educational process. Emphasis is placed on the importance of developing a culture of health of teachers in the context of education reform, outlining ways to prepare teachers to carry out activities aimed at solving health problems.

The main components of the development of the culture of health of the teacher are identified: value-motivational, cognitive, operational-technological, component of personal qualities. It was found that the development of health culture of teachers is closely related to the development of their professional competence.

Key words: health, health culture, healthy lifestyle, professional competence, postgraduate education.

УДК 374.7.091.12:613

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-2.15>

Поліщук Н.М.,

канд. пед. наук,
старший викладач кафедри методики
викладання навчальних предметів
КЗ «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Реформування освіти в Україні є частиною процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні роки в європейських країнах і пов'язані з визнанням значимості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. У державних документах, зокрема в Концепції формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя в дітей та молоді, Національній доктрині розвитку освіти в Україні, передбачено створення умов для реалізації оздоровчої функції освіти, розгляду здоров'я як мети, змісту й результату навчання [4].

Формування здорового способу життя через освіту виокремлено як один із пріоритетних напрямів Нової української школи: у центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здоров'я та культури здоров'я, умови їх оптимізації стали предметом досліджень філософів, медиків, психологів, педагогів. Концепції здоров'я, наукові положення про взаємозалежність фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я (Г. Апанасенко, І. Брехман,

М. Гончаренко, І. Дубровіна,); концептуальні засади педагогічної науки про сутність і принципи валеологічної освіти та формування здорового способу життя особистості (М. Амосов, І. Брехман, Ю. Лисицин, Г. Царегородцев), теоретичні та методологічні дослідження питань формування здорового способу життя (М. Амосов, Д. Давиденко, Л. Дробот, С. Кондратюк, К. Купер, С. Лапаєнко, Н. Максимова, Ю. Лисицин, В. Оржеховська); психолого-педагогічні дослідження щодо формування культури здоров'я особистості, її здоров'язбережувальної компетентності (Н. Бібік, Т. Бойченко, О. Дубогай, Н. Поліщук); наукові розробки з історії педагогіки, зокрема в галузі збереження здоров'я людини (Н. Башавець, О. Ващенко, Д. Воронін, О. Лукашенко, С. Омельченко); теорія та практика виховання, навчання дітей і підлітків відповідно до засад здорового способу життя (Т. Бойченко, Г. Власюк, А. Голобородько, С. Свириденко).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення практики роботи закладів освіти дає підстави стверджувати, що ефективність педагогічної діяльності в галузі збереження та зміцнення здоров'я школярів головним чином залежить від рівня відповідної підготовки вчителів, яка має вирішальний вплив на формування готовності педагогів до формування культури здоров'я учнів і застосування в освітньому процесі здоров'язбережувальних технологій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні актуальності розвитку культури здоров'я педагогів в умовах реформування освіти, окресленні шляхів підготовки педагогів до здійснення діяльності, спрямованої на вирішення проблем здоров'я дітей і підлітків в умовах освітнього процесу з позицій розвитку ресурсів здоров'я й життєвих стратегій у контексті якості життя.

Виклад основного матеріалу. Здоров'я нації – це показник цивілізованості держави, що відображає рівень її соціально-економічного розвитку, головний критерій доцільності й ефективності всіх сфер діяльності людини. На жаль, результати медичних, соціологічних, психологічних досліджень демонструють стрімке зростання хронічної патології учнів; незадовільну функціональну пристосованість дітей до фізичних і навчальних навантажень. За даними Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка, 20,6% підлітків визнають своє здоров'я поганим або посереднім; найчастіше підлітки скаржаться на роздратованість, поганий настрій, головний біль, біль у спині та животі; віддають перевагу пасивним формам дозвілля (перегляд телепрограм, користування комп'ютером); кожного дня тренуються чи роблять вправи від 17,9% до 34,7% (залежно від віку опитаних) [7].

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, в умовах загострення проблем здоров'я населення та демографічної кризи, особливе значення має формування здорового способу життя молоді в тому числі через заклади системи освіти. Головними цілями навчальних закладів по усьому світі є створення необхідних умов для дітей і підлітків заради їхнього збалансованого позитивного розвитку. Школа – це один із головних «маршрутів», на якому дитина стає грамотною, засвоює життєві навички, навчається правильно поводитися, ухвалювати рішення та критично мислити, перетворюючись на корисного, продуктивного громадянина. Школа є одним із найважливіших аспектів життя людини, завдяки якому вона може стати адаптованою особистістю в усіх сферах власного життя – поведінковій, емоційній, освітній і громадянській.

Здоров'я підростаючого покоління та розробка ефективних заходів, спрямованих на його зміцнення, сьогодні – найважливіше соціальне завдання навчального закладу. Відповідно до ідеї здоров'язбереження, в освітньому процесі постає завдання сформувати в школярів необхідні знання, уміння та навички здорового способу життя й навчити їх користуватися цими знаннями й уміннями в повсякденному житті.

Напрями державної політики в галузі виховання здорового способу життя сформульовані в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» Концепції НУШ, є одним із пріоритетних завдань закладів загальної середньої освіти. Формування компетентної особистості, здатної до здорового способу життя, корисної суспільству, – соціальне замовлення держави, зумовлене часом.

Поняття «здоров'я людини» є складним і багатограним. Аналіз наукової педагогічної та медичної літератури показує, що дослідженню феномена здоров'я присвячено чимало наукових праць. Теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що всі визначення можна розділити на три групи: нормоцентричні (здоров'я – нормальна діяльність організму), адаптаційні (здоров'я – складний багатовимірний феномен, що відображає різні аспекти людського буття, його взаємозв'язку з навколишнім світом), аксіоцентричні (здоров'я – основа творчого, духовного розвитку особистості). Сьогодні в науці пропонується понад 200 дефініцій поняття «здоров'я людини». Загальноприйняте в міжнародному вживанні таке визначення здоров'я, викладене в преамбулі Статуту ВООЗ (1948): «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних вад» [1]. У новій концепції здоров'я робоча група ВООЗ пропонує таке визначення поняття: «Здоров'я – це ступінь здатності індивіда чи групи, з одного боку, реалізувати свої прагнення й задо-

вольняти потреби, а з іншого – змінювати середовище чи кооперуватися з ним. Тому здоров'я розглядається як ресурс, а не мета життя» [10].

Сучасні науковці характеризують здоров'я як процес збереження та розвитку біологічних, фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності за максимальної тривалості життя [6]. Однак будь-яке визначення здоров'я не може претендувати на абсолютну точність, воно змінюється, розвивається, удосконалюється відповідно до прогресу суспільства, науки й культури.

Одним із пріоритетних напрямів модернізації системи освіти на сучасному етапі має стати не тільки валеологізація освітнього процесу, формування культури здоров'я учнів, збереження здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу, а й формування в педагогів культури здоров'я як найважливішої професійної цінності.

Культура здоров'я – це поняття, яке є складником загальної культури особистості й не просто проявляється в здорових життєвих звичках особистості, а стає критерієм оцінювання способу її буття. Сутність поняття «культура здоров'я» полягає в тому, що здоровий спосіб життя як основний його стрижень – це науково обґрунтований, культурний, найбільш раціональний та оптимальний у конкретних умовах, усвідомлений особистістю як життєва необхідність спосіб життя [5]. На думку вітчизняних дослідників, культура здоров'я – це важливий складовий компонент загальної культури людини, зумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що відбивається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок з формування, збереження та зміцнення здоров'я [2]. Культура здоров'я зумовлює подальший розвиток усіх різновидів культур і передбачає формування людини як цілісного індивіда, охоплюючи всі сторони її життя. Культура здоров'я педагога набуває особливої актуальності в умовах реформування освіти. Саме від нього значною мірою залежатиме здоров'я учнів, формування навичок здорового способу життя, формування культури поведінки, спілкування тощо. Уміння сприяти розвитку в дитини потреби в зміцненні свого організму є одним із найважливіших аспектів педагогічної діяльності кожного вчителя. Отже, культура здоров'я має велике значення для педагога. Вона сприяє його професійному й особистісному саморозвитку та самовдосконаленню. У переліку професійних компетентностей професійного стандарту (затверджений у 2020 р.) зазначено трудову функцію вчителя ЗЗСО як «організація здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища», а професійними компетентностями, зазначеними в документі, є здоров'я-збережувальна, інклюзивна, проєктувальна [9].

Відповідно, у контексті досліджуваної проблеми культуру здоров'я педагога варто розглядати як складник професійної компетентності. Саме вчитель у контексті культури здоров'я людини поряд із особистісними якостями (ціннісне ставлення педагога до свого здоров'я, практичне втілення потреби вести здоровий спосіб життя) має професійний компонент, основу якого становить діяльність, спрямована на збереження, розвиток здоров'я учнів, формування в них ціннісного ставлення до здоров'я. Одним зі шляхів вирішення актуальної проблеми є реалізація неперервної освіти педагога в закладах ППО, орієнтованої на валеологізацію змісту лекцій, вебінарів, тренінгів, майстер-класів. Педагог має можливість підвищити кваліфікацію та оволодіти важливими професійними якостями, які дають змогу генерувати плідні педагогічні ідеї та забезпечувати позитивні педагогічні результати. Серед цих якостей можна виділити високий рівень професійно-етичної, комунікативної, рефлексивної культури; здатність до формування й розвитку особистісних креативних якостей; знання щодо формування й функціонування психічних процесів, станів і властивостей особистості, процесів навчання й виховання, пізнання інших людей і самопізнання, творчого вдосконалення людини; здорового способу життя; володіння знаннями основ проєктування й моделювання здоров'язбережувальних технологій у навчальних програмах і заходах; уміння прогнозувати результати власної діяльності, а також здатність до вироблення індивідуального стилю педагогічної діяльності, гармонізації режиму праці та відпочинку; запобігання професійному стресу та вигоранню [8].

Відповідно до поняття, можемо визначити основні компоненти розвитку культури здоров'я педагога, які вбачаються нами в:

- ціннісно-мотиваційному, що характеризується системою цінностей особистості (привідна цінність – здоров'я), що мотивують її до здоров'язбережувальної діяльності, проявляється в інтересі й потребах людини до формування здоров'язбережувальної компетентності;

- когнітивному, який спрямований на формування системи знань про закономірності збереження й розвитку здоров'я та прагнення до самоопераційно-технологічного, орієнтованого на опанування особистістю вміннями здоров'язбережувальної діяльності, що проявляється в готовності до реалізації поведінкових моделей здорового способу життя і здоров'язбережувальних технологій, у здатності до самовдосконалення власного здоров'я;

- компонент особистісних якостей передбачає організованість, відповідальність за власне здоров'я, доброзичливість, вимогливість до себе, працьовитість, працездатність, ініціативність, енергійність, наполегливість, рішучість, самовладання тощо.

Висновки. В умовах модернізації освіти культура здоров'я є складником професійної компетентності педагога. Сучасний учитель має володіти технологіями, методами й засобами, які спрямовані на формування системи наукових і практичних знань, умінь, навичок, що забезпечують ціннісне ставлення до власного здоров'я та здоров'я учнів. Однак більшість педагогів не вмотивовані до практичної діяльності, спрямованої на розвиток і вдосконалення свого здоров'я. Тому забезпечення потреби розвитку культури здоров'я педагога реалізується через систему підвищення кваліфікації та навчання впродовж життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булич Е.Г., Муравов І.В. Валеологія. Теоретичні основи валеології : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 224 с.
2. Горащук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика). Луганск : Альма-матер, 2003. 376 с.
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 24.10.2020).
4. Концепція формування позитивної мотивації та здоровий спосіб життя у дітей та молоді. *Основи здоров'я: книга для вчителя* : навчально-методичний посібник. Київ : Генеза, 2005. С. 47–57.
5. Митяева А.М. Здоровьесберегающие педагогические технологии : учебное пособие. Москва : Академия, 2008. 192 с.
6. Поліщук Н.М. Основи здоров'я : підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2017. 192 с.
7. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків : монографія / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірева. Київ : ЮНІСЕФ ; Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014.
8. Поліщук Н.М. Поетапна реалізація моделі підготовки вчителя в системі післядипломної освіти до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5. С. 302–312.
9. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 373. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2020).
10. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.